

Т. Синьоок, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ТВОРЧІ ПОДОРОЖІ ЮРІЯ КЛЕНА: ВІД "КАРАВЕЛ" – ДО "ДИЯБОЛІЧНИХ ПАРАБОЛ" ПОРФИРІЯ ГОРОТАКА

У статті досліджено еволюцію мотиву мандрів у творчій спадщині Юрія Клена. Проаналізовано поетичну збірку Юрія Клена "Каравели" і збірку віршованих пародій "Дияболічні параболи", створену спільно з Леонідом Мосендзом під іменем містифікованого Порфирія Горотака.

Ключові слова: містифікація, літературна еміграція, локус.

Літературна містифікація "Порфирій Горотак" Л. Мосендза і Юрія Клена – цікаве, але маловивчене на сьогодні явище літературного процесу української еміграції на європейських теренах 1940-1950-х років. До творчості містифікованого автора зверталися в дослідженнях сучасні літературознавці І. Набитович, Ю. Ковалів, В. Просалова, Н. Віннікова, М. Слабошпицький та інші. Увагу дослідників привертало обставини появи Порфирія Горотака, інтертекстуальні перегуки віршів Горотакової збірки "Дияболічні параболи" з іншими текстами, а також відгуки сучасників Л. Мосендза і Юрія Клена про спільний експеримент. Натомість малодослідженою лишається роль Порфирія Горотака в доробку кожного з творців містифікації. Метою цієї статті є визначити, як еволюціонував мотив мандрів у творчості Юрія Клена, автора більшості текстів "Дияболічних парабол". За об'єкт дослідження маємо збірку Юрія Клена "Каравели" і "Дияболічні параболи" Порфирія Горотака.

Композиційно об'єднати жанрову й тематичну строкатість "Дияболічних парабол" і надати збірці внутрішньої логіки співтворцям Порфирія Горотака – Л. Мосендзу і Юрію Кленові – вдалося, застосувавши наскрізний мотив мандрів. Відвідини різних країн спонукали ліричного героя пережити безліч пригод, ступити на багато незвіданих земель, випробувати себе в численних іпостасях – від вигнанця до ідальго. Принагідно щодо творчості Юрія Клена наголошуємо, що філософія подорожей, романтика далеких країн була йому притаманна й до появи Порфирія Горотака – відпоетичної збірки "Каравели".

Мандри – це дух усієї поезії Юрія Клена: від просякнутих романтичним пафосом "Каравел" до епічного "Попелу імперій". І хай про що говорить письменник – про далекі подорожі конкістадорів і вікінгів, куди митця перенесла фантазія, чи про неосяжні простори "тюрми народів", куди його завели сумні реалії СРСР, – він завжди лишається мандрівником. Не випадково пригодошукачем стає Порфирій Горотак.

Усі досить різні за тематикою частини "Дияболічних парабол" пов'язує мотив мандрів, невпинного руху, прагнення незвіданих земель, а в алегоричному сенсі – пошук правди й істини. Усе це Порфирій Горотак, безперечно, успадкував саме від Юрія Клена, хоч мандрівні мотиви є й у творчості Л. Мосендза. Взагалі, топос далеких країн і дальніх подорожей у творчості письменників-емігрантів має додаткове смислове навантаження. Зокрема у Юрія Клена цей мотив пов'язаний із концептом втечі від дійсності, в тому розумінні, що митець прагнув до творчої свободи й не відмовляв собі в розкошах повертатися до світових першовідкривачів, хоч особисті мандри самого письменника коливалися в координатах від заслання до вимушеної еміграції.

Збірка "Каравели" – це ода свободі мандрів як втіленню внутрішньої свободи людини. Цей мотив надає цілісності збірці, у якій під однією обкладинкою уживаються язичницькі боги й образи Святого Письма, де підкорювачі невідомих земель – не загарбники, а справдешні мрійники, яким "снились вежі гостроверхі, тих міст, що завтра, може, їм падуть" [2, с.30]. Чому так га-

ряче обстоював цю тему Юрій Клен? Можливо, так він віднаходив порятують і гармонію, коли доводилося давати лад проблемам непривабливої дійсності таборів і думкам про страшну реальність рідної країни, куди годі було й мріяти повернутися. Крім того, світові мотиви, екзотичні образи вабили його ще з далеких часів, коли "гроно п'ятірне нездоланих співців" плакало свою, на жаль, так і недоспівану "неокласику".

Для творчої людини будь-якої епохи мандри завжди мають особливе значення насамперед через філософію свободи. Існує кілька версій щодо етимології слова "мандри". Згідно з однією, воно походить із санскриту й етимологічно близьке до "мантра". На думку одного із сучасних письменників-мандрівників Я. Мельника, мандри й мантру пов'язує ідея повторюваності й пошуку, адже "Мантра – це повтор кількох слів чи фрази в певному ритмі, які занурюють людину в інший, містичний вимір, де живе істина. Тобто йдеться про істинний стан духу, свідомості. Людина ніби долучається до божественного, її вузьке буденне "я" зникає, розчиняється в так званій "пра-свідомості" (у термінології К. Юнга – колективному підсвідомому) [4, с.1]. За спостереженнями автора, друге слово, близьке етимологічно "мантрам" – це санскритське "мандала". Означає "коло", "область". Мандала (якою захоплювався згаданий К. Юнг) – це те містичне замкнене на собі місце, в якому ми є собою, збігаючись із містичним божественним. "Мандра" в різних мовах має подібне значення: це тверда поверхня, суша, материк, оточений з усіх боків водою. У старогрецькій мові це просто загіг для худоби. Нарешті, є слово "мандрага", яке означає дорогу, довгий шлях. Хоча це зв'язано з перегоном худоби ("мандра" латинською мовою означає ще "табун"). Друга частина цього слова "драгх" – на санскриті буквально означає "довгий шлях".

Розглядаючи мандри як духовний феномен, розуміємо їх як довгий шлях, сповнений пошуків себе – себе глибокого, справжнього. В історії світових культур архетип мандрівника – один з основних. Він виражає духовне начало людини. Згадати б Одиссея, якому не сидиться вдома. Еней також перебуває у вічних мандрах. В українській історії та культурі мандрівниками були й козаки, кобзарі. Вічний мандрівник – Г. Сковорода. А врешті й Т. Шевченко – вимушено чи добровільно – був у вічному русі, змінюючи місця проживання [4, с.5].

Згадані образи вічних мандрівників фігурують і в поезіях Юрія Клена, і в доробку Порфирія Горотака. Приміром, в обох авторів є вірші про неспійманого світом Г. Сковорода – у Горотака це поезія "Пам'яті Сковороди", а в Юрія Клена – "Сковорода". Та якщо в першому і тематика вірша, і навіть його ритмика по духу більше нагадують гультьайські подорожі Енея, і гасло "світ ловив мене і не спіймав" пародійоване, то раніше написаний Кленів вірш просякнутий філософськими роздумами про мандри як найпевніший шлях досягти істини, пізнавши себе. Переконатися в цьому можна, порівнявши бодай кілька катренів з обох творів. Хронологічно першим побачив світ відомий сонет "Сковорода", датований 1928 роком.

Піти, піти без цілі і мети...
Вбирати в себе вітер і простори,
І ліс, і лан, і небо неозоре...
[...]

Аж власний світ у ній почне рости,
В якому будуть теж сонця і зорі,
І тихі води, чисті і прозорі.

Прекрасний шлях ясної самоти [2, с.54].

Ліричний герой твору вбачає життєву істину в неналежності нікому. Навіть попри те, що такий шлях пошуку істини перероджується на самотність, він все одно прекрасний, адже спрямований на створення нового:

Іти у сніг і вітер, в дощ і хугу
І мудрості вином розвести тугу.
Бо, може, це нам вічний заповіт,
Оці мандрівки дальні і безкраї,
І, може, іншого шляху немає,
Щоб з хаоса душі створити світ [2, с.54].

Відтак, гармонія самототожності, за філософією вірша, можлива тільки в самотності, втіленій у вічному образі самотного мандрівника.

Минуло майже двадцять років від часу створення сонета "Сковорода", і Порфирій Горотак переосмислив образ Г. Сковороди й мотив мандрів на зовсім іншому рівні. Він позбавив подорож філософського наповнення, спроектувавши її на життєпис емігранта, для якого вимушена еміграція (подорож) не може бути виявом внутрішньої свободи, якраз навпаки: виїхавши з батьківщини, людина хоч і уникає смерті, але все одно відчуває невідільність. У такому розумінні світ ловив і спіймав у пастку Порфирія Горотака-вигнанця. Цікаво, що про це у вірші говориться без елегійного суму, але гірка іронія й нібито безтурботна Горотакова усмішка у безпорадному становищі вражає не менше:

Тоді перемахнув
я через Альпи до Тиролю,
де (як ти певно чув)
я грати мав високу ролю:
мене іменував
там головою УНРРитабір,
щоб слави я зазнав
у міжплянетному масштабі.
Та я ся знову змив,
Зрезигнував...
Так світ мене ловив
І не спіймав! [1, с. 45].

Ліричний герой цієї поезії скрізь шукає прихистку, але ніде не може його віднайти. Він мріє про те, щоб у різних краях йому раділи, щоб десь неодмінно досягти висот. Але звідусюди – від Китаю до табору УНРРи він тікає, немов Еней, відчуваючи, що його призначення – жити десь в іншому місці, яке він так і не знаходить:

Я був би комісар,
коли би жив під Чигирином.
Мене манджурський цар
хотів зробити мандарином.
[...]

У Смірні, місті фіг',
Зістав би я напевно беєм,
Але ж звідти втік,
По морю поблукав Енеєм [1, с.45].

У цих двох поезіях тема мандрів і життєве кредо Г. Сковороди осмислено по-різному – від елегійно-філософського погляду до іронічно-бурлескного, карнавалізованого.

Еволюцію переосмислення мандрів як особливого простору розкриття ліричного героя Юрія Клена можна відчувати, пригадавши й інші поезії "Каравел". Серед вічних образів мандрівників, до яких звертається поет,

– і хитромудрий Одісей. Переказуючи античний сюжет про подорож Одісея, для якого кожна пригода ставала своєрідним етапом ініціації та втамуванням спраги знання, автор наголошує на тому, що кожен пошук приводить до прихистку рідного дому, яким для Одісея є Ітака.

А за морем ще є недосліджений край,
Де під сонцем рихтить, дозріваючи, лотос,
Що дає забуття, нам дорожче від злата.
Всі споваби, мандрівче, в дорозі спізнай!
[...]

Пам'ятай: в'ється дим кучерявий з-над хат,
Зріє хліб, і червоні гойдаються маки
Там, де рідна на тебе чекає Ітака
І занедбаний твій маєстат [2, с. 45].

Враховуючи, що більшість поезій "Дияболічних парабол" створив Юрій Клен, не дивує згадка про Ітаку й у кількох віршах Порфирія Горотака, який і тут не зраджує своєму іронічному стилю, як-от у творі "Елегія собі":

З країни у країну
Блукаю викрутасами,
Дивлюсь очима ласими
На сонячні вітрини [1, с. 47].

Упродовж мандрівки ліричний герой повсякчас чує поклик рідного краю, але це вже не маки і рідний дим з-за хат, а ... "гавкотня собача":

В ночі часами плачу,
Коли зачую здалека
Млинарський скрегіт валика
І гавкотню собачу.

Відтак і сам Горотак-Одісей не виглядає мудрим мужем, якому вдалося досягнути істини й здобути нове знання, а більше нагадує голодранця:

То кличе знов Ітака
голодного, невзубого,
безродного, забутого
вигнанця Горотака [1, с. 47].

Як бачимо, два образи – Одісея й Г. Сковороди, що трапляються і в "Каравелах" Юрія Клена, і в "Дияболічних параболах" Порфирія Горотака, представлено принципово по-різному. Але позиціонувати Порфирія Горотака як мандрівника й композиційно об'єднати різні частини "Дияболічних парабол" саме темою подорожі, ймовірно, було ідеєю Юрія Клена, яку підхопив і Л. Мосендз. Бо мандри – невіддільний мотив творчості Юрія Клена починаючи з "Каравел", де ліричний герой охоче поринає в невідомість:

Шляхами радісно-чужими
Отак іти б і мандрувати
І десь під зорями нічними
В високих травах засинати [2, с. 58].

Або:

Що, як вінці, пісні і ореоли
Цвіли для вас вогнем моїх заплать,
Яку, не бачивши її ніколи,
Світ за очі подався я шукать! [2, с. 63]

Безперечно, мотив мандрів пов'язаний не тільки з природною допитливістю письменника та його інтересом до різних світових культур. Мандрівником був він сам, і автобіографічність цього мотиву підкреслює його важливість у доробку Юрія Клена. Бо не завжди ліричний герой-мандрівник – це вільна душею людина, він має ще одну гірку конотацію – вигнанця, приміром, у "Терцинах", де творчо інтерпретовано образ Данте після вигнання:

Зостанься безпритульним до сконання,
Блукай та їж недолі хліб і вмири,
Як гордий фльорентинець, у вигнанні [2, с. 97].

Про вигнання письменник говорить і щодо себе. Скажімо, одним із найяскравіших самоозначень є такі рядки з поеми "Попіл імперій" Юрія Клена:

Куди б ти не пішов, потужний вітер
Тобі несе сузір'я рідні вслід [...]
І де б ти не блукав, у кожнім краї
Той самий напинається намет.
О, скрізь під рідним небом спочиває
Жебрак, мандрівник, лицар і поет [3, с. 16].

Відчувається, що хай про які далекі мандри йдеться Юрію Кленові та його персонажам, але мрією письменника є спочити "під рідним небом", і не важливо, яку з іпостасей запропонує йому доля. А до рідного неба може привести хіба сон і творчість, і Юрій Клен вирушає в

ці мандри без роздумів – а разом із ним подорожує по всьому світу й Порфирій Горотак.

Список використаних джерел

1. *Горотак Порфирій*. Дияболічні параболи/ Порфирій Горотак.– Зальцбург: Нові Дні, 1947. – 110 с.
2. *Клен Юрій*. Каравели/ Юрій Клен. – Видавництво Юрія Тищенка. – Прага, 1943. – 134 с.
3. *Клен Юрій*. Твори: у 4 т. / Юрій Клен – Нью-Йорк: Наукове товариство ім. Шевченка, 1992. – Т 1. – 382 с.
4. *Мельник Я.* Мандрувати – не належати нікому/ Ярослав Мельник //Літературна Україна. – 2014. – № 16. – С. 1–5.
5. *Слабошпицький М.* Профіль з "гронап'ятірного". Юрій Клен / Михайло Слабошпицький // 25 поетів української діаспори. – К.: Ярослав Вал, 2006. – С. 7–48.
6. *Шевельов Ю.* Легенда про український неоклясицизм / Юрій Шевельов // Вибрані праці: у 2 кн. – К.: Києво-Могилянська академія, 2008. – Т. 2. Літературознавство. – С. 393–446.

Надійшла до редколегії 02.09.15

T. Syniook, Postgraduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ART TRAVELLING OF YURI KLEN: FROM "THE CARAVELS" TO "THE DIABOLIC PARABLES" BY PORPHURY HOROTAK

The article deals with the problem of evolution of travel motive in the Yuri Klen's heritage. Collection of poems, named "The Caravels" and "The Diabolic Parables", written with Leonid Mosendz under the mystified image "Porphyry Horotak, are investigated".

Keywords: mystification, emigration, locus.

Т. Синеок, асп.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ТВОРЧЕСКИЕ ПУТЕШЕСТВИЯ ЮРИЯ КЛЕНА: ОТ "КАРАВЕЛЛ" – К "ДИАБОЛИЧЕСКИМ ПАРАБОЛАМ" ПОРФИРИЯ ГОРОТАКА

В статье исследована эволюция мотива путешествий в творчестве Юрия Клена. Изучены поэтический сборник Юрия Клена "Каравеллы" и сборник стихотворных пародий "Дияболические парабола", написанный совместно с Леонидом Мосендзом под именем мистифицированного Порфирия Горотака.

Ключевые слова: мистификация, литературная эмиграция, локус.

УДК 821.161.2

Ю. Шкуратенко, асп.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ОПРАЦЮВАННЯ НАРОДНОГО АНЕКДОТУ ПАВЛОМ ГЛАЗОВИМ

У статті йдеться про специфіку художнього опрацювання П. Глазовим народних джерел, а саме анекдотів. Аналізуються найяскравіші зразки гуморесок письменника, в основу яких було покладено анекдоти. Простежується ступінь літературного опрацювання їх на всіх рівнях художнього твору.

Ключові слова: анекдот, сюжет, інтерпретація.

Завдяки своїй гумористичній творчості П. Глазовий ще за життя здобув надзвичайну популярність серед українців. Про це свідчить той факт, що у 80-х – 90-х роках минулого століття без його участі не відбувався жодний святковий концерт, присвячений урочистим подіям державного рівня. Не менш красномовним свідченням популярності П. Глазового є ще одна подія. Це концерт у столичному палаці "Україна", присвячений вісімдесятиріччю письменника. Як оповідає його товариш В. Пшеничнюк, за відсутності будь-якої реклами по радіо й телебаченню на ювілей письменника було продано абсолютно всі квитки. Дізнавшись про цю приємну новину, П. Глазовий зауважив: "Оце вам вся реклама!"

Справді, важко не погодитися з тим, що П. Глазовому не потрібно було жодної реклами. Його знали, любили й поважали в народі. У цьому полягав "феномен Глазового", який не лишився осторонь зацікавлень науковців. Письменник став об'єктом уваги таких дослідників, як В. Косяченко, І. Зуб, В. Євтушенко, які побіжно розглядали причини подібного феномену і здебільшого зверталися до художніх засобів, завдяки яким автор досягає комічного ефекту, до успадкованої форми "співомовки" та інших особливостей його творчої манери.

Мета нашої статті – з'ясувати особливості інтерпретації П. Глазовим народних анекдотів, які були основою його оригінальних творів.

Не можна заперечити той факт, що невід'ємним складником його популярності була співпраця з багатьма артистами естрадного жанру, такими як А. Сова, А. Паламаренко, А. Литвинов, Н. Крюкова та іншими акторами.

Ще одним не менш важливим складником загального визнання був тісний зв'язок його творчості з фольклором, а саме глибока закоріненість у сміхову культуру українського народу. Адже письменник засвоїв і активно користувався здобутками української гумористично-сатиричної традиції. Зокрема, дослідник В. Євтушенко наголошує на міцному зв'язку художньої спадщини П. Глазового з творчістю народу: "Від часу Степана Руданського, мабуть, не було в Україні поета-гумориста, який у своїх творах так широко використовував би народну творчість" [7, с. 19]. Про це ж пише і В. Домчин: "Поет-гуморист Павло Глазовий чи не найвдаліше продовжує школу С. Руданського. Він уміє вправно, майстерно обіграти народну усмішку, жарт, одягти її в привабливі поетичні шати" [6, с. 159]. Подібної думки дотримується й В. Косяченко, прослідковуючи тяжіння